

УДК 332.1:338.4

О. Р. Ковалів,
завідувач відділу НДЦ "Івано-Франківська агропромпродуктивність"

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

O. Kovaliv,
Head of Department scientific-research centre "Ivano-Frankivskagropromproduktyvnist"

PROBLEMS OF THE USE OF THE LABOUR POTENTIAL IN AGRICULTURE IN IVANO-FRANKIVSK REGION

У статті проведено аналіз сучасного стану демографічно-трудоного потенціалу сільського господарства Івано-Франківської області. Обґрунтовано економічний механізм регулювання зайнятості сільського населення, основними складовими якого є створення кооперативів, розвиток фермерства, особистих підсобних господарств та інтегрованих агропромислових формувань.

In the article the analysis of demographic and labor potential of agricultural in Ivano-Frankivsk region. The economic mechanism of regulation of employment of the rural population, the basic building blocks of creating cooperatives, development of farming, private households and integrated agro-industrial units.

Ключові слова: трудові ресурси, демографічно-трудоного потенціал сільського господарства, кваліфікована робоча сила, зростання обсягів виробництва.

Key words: human resources, demographic-employment potential of agricultural, skilled labor force, growth of production volumes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На даний час, коли в Україні тривають процеси адаптації АПК до ринкової економіки, на фоні демографічних процесів на селі дослідження питань стану, розвитку та використання трудового потенціалу набувають особливої актуальності.

АНАЛІЗ ОПУБЛІКОВАНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Економічні аспекти відтворення трудового потенціалу постійно знаходились у центрі уваги класиків економічної науки: Ф. Кене, А. Сміта, Д. Рікардо, У. Петті, Т. Мальтуса, К. Маркса, П. Самюельсона та ін. Вагомий внесок у дослідження проблеми зробили сучасні вчені-економісти: А. Гольдін, В. Дієсперов, М. Долішній, В. Лишиленко, І. Лукінов, В. Мандибура, В. Машенков, В. Онікієнко, С. Пирожков, І. Прокопа, М. Соколик, В. Стешенко, О. Хомра, В. Чураков, Л. Шепотько, К. Якуба та ін. Поряд з цим проблема формування і використання фонду життєвих засобів сільського населення в умовах аграрних трансформацій, що становить економічну основу відтворення трудового потенціалу сучасного і майбутнього сільськогосподарського виробництва, потребує більшої уваги.

За останні роки підготовлено ряд публікацій, присвячених як вивченню соціального положення селян та сільських поселень, так і аналізу життєвого середовища сільського населення. Значна увага приділена дослідженню сучасної со-

ціальної інфраструктури та шляхам покращення її стану з метою зменшення депопуляційних процесів на селі. Особлива увага приділяється процесам міграції сільського населення і її наслідкам. Об'єктами таких досліджень постають різноманітні теоретичні концепції та механізми вирішення розвитку життєвого середовища селян, а також аналіз та розробка методів покращення демографічно-трудоного потенціалу в цілому.

Слід зазначити також, що немає єдності поглядів стосовно вирішення проблеми існуючого стану сільського господарства, проте основна частина їх розглядає методи, які ґрунтуються на покращенні добробуту селян за рахунок збільшення бюджетного фінансування.

МЕТА СТАТТІ

Дослідження шляхів забезпечення підтримання, відновлення і розвитку трудового потенціалу, відтворення кваліфікованої робочої сили та підвищення її конкурентоспроможності відповідно до сучасних потреб економічного і соціального розвитку.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трудові ресурси — найважливіша складова діяльності будь-якого підприємства. Це сукупність здатних до праці людей, які мають необхідний фізичний розвиток, знання та практичні навички, беруть або спроможні брати участь у виробництві

Таблиця 1. Кількість наявного та зайнятого сільського населення в Івано-Франківській області, тис. осіб

Рік	Всього населення	Сільського населення	Зайнятого сільського населення	Відношення зайнятого сільського населення до наявного, %
2006	1388,9	797,6	290,9	36,5
2007	1385,4	793,7	300,0	37,8
2008	1382,6	789,3	305,2	38,7
2009	1381,1	786,4	303,8	38,6
2010	1380,7	784,3	306,3	39,1
2011	1379,8	782,6	307,1	39,2

матеріальних та духовних благ. Це надзвичайно важлива складова частина продуктивних сил суспільства. І однією з головних функцій менеджменту є підвищення саме продуктивності трудових ресурсів. І будь-яке аграрне підприємство може ефективно працювати за умов, коли воно має необхідний професійний і кваліфікаційний склад працівників та доцільну кадрову структуру.

Трудові ресурси спроможні створювати матеріальні блага, духовні та інтелектуальні цінності. Під поняттям людський капітал ми розуміємо знання, вміння і навички людини, які сприяють підвищенню її продуктивної сили і заробітків. Його можна визначити як сукупність спадкових і набутих фізичних, а також духовних якостей і властивостей людини, які використовуються для виробництва товарів, послуг і певних матеріальних благ. Людський капітал може розглядатися як сума грошових інвестицій у здоров'я, професіональні знання і розвиток творчих здібностей працівника [1].

Вирішальним напрямом підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах його інтенсифікації є раціональне використання наявного потенціалу галузі, зокрема трудових ресурсів, як основного елементу виробничих сил. Зростання продуктивності праці сприятиме не лише покращенню рівня життя

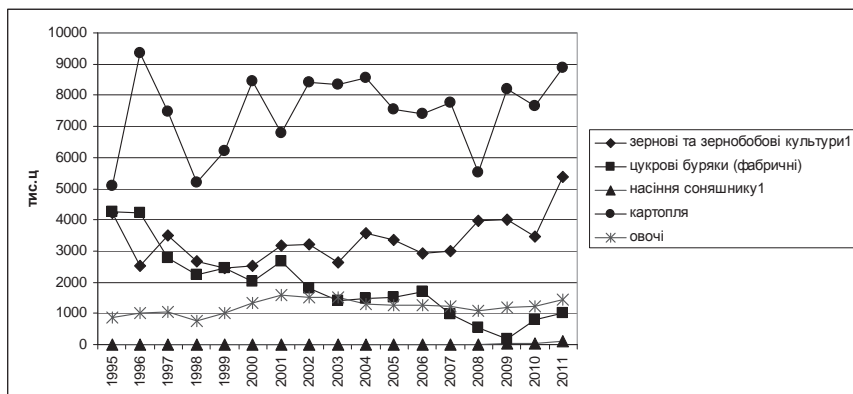
шляхом збільшення обсягу створених матеріальних благ, але й економії робочого часу, що є важливим соціально-економічним проявом підвищення ефективності виробництва. Сьогодні це питання є найбільш актуальним, оскільки у зв'язку з погіршенням демографічної ситуації зменшується приплив працездатного населення.

Дослідження стану трудових ресурсів Івано-Франківської області на основі статистичних даних показало, що на сьогоднішній період існує негативна тенденція щодо відтворення населення, і, зокрема, сільського населення. Так, якщо у 1995 році сільського населення було 827,6 тис. осіб, у 2006 р. — 797,6 тис. осіб, то у 2012 році всього 782,4 тис. осіб [6], тобто за 17 років кількість сільського населення скоротилась на 45,2 тис. осіб. Натомість кількість зайнятого сільського населення зростає, хоча рівень зайнятості сільського населення продовжує залишатись дуже низьким — менше 40 %.

Оскільки майже 58 % населення Івано-Франківської області — сільські жителі, то сталість і динамічність розвитку соціальної сфери села є однією з визначальних складових аграрної політики. Проте її формування та функціонування є надзвичайно складним.

Слід зазначити, що, не дивлячись на значне, зниження кількості населення області й сільського населення, зокрема, показники виробництва сільськогосподарської продукції на сьогодні в основному не є низькими та мають в тенденцію до зростання. Про це свідчать статистичні дані, подані у діаграмах на рисунках 1 та 2. За 2011 рік бачимо високе зростання виробництва основних сільськогосподарських культур та деяких видів продукції тваринництва, зокрема яєць.

Ці дані свідчать, що, як ніколи раніше, на перше місце виходить проблема відтворення не трудових ресурсів взагалі, а кваліфікованої робочої сили як основи підвищення продуктивності аграрної праці. Тим більше, що сільськогосподарська праця стає все складнішою порівняно з промисловою, все частіше виникає потреба суміщення трудових функцій. Водночас перехід на нові форми господарювання, в основі яких лежать виключно інтенсивні методи, вносить певні зміни у зміст сільськогосподарської праці, мова йде скоріше не про працівника сільського господарства, а про сукупного працівника агропромислового виробництва. А це вимагає якісно нової

Рис. 1. Виробництво основних сільськогосподарських культур в Івано-Франківській області

дає все складнішою порівняно з промисловою, все частіше виникає потреба суміщення трудових функцій. Водночас перехід на нові форми господарювання, в основі яких лежать виключно інтенсивні методи, вносить певні зміни у зміст сільськогосподарської праці, мова йде скоріше не про працівника сільського господарства, а про сукупного працівника агропромислового виробництва. А це вимагає якісно нової

робочої сили, іншої статево-вікової структури ресурсів праці. Цьому сприяє також перехід трудових ресурсів зі сільського господарства в інші сфери АПК, у виробничу і соціальну інфраструктуру.

Крім того, використання трудових ресурсів у сільському господарстві має певні особливості, які визначаються специфікою аграрної сфери:

— предметами праці у сільському господарстві є живі організми, які не містять у собі всієї маси матерії майбутнього продукту, а розвиваються за специфічними біологічними законами. Тому у сільському господарстві продукцію одержують нерегулярно, в той час як затрати праці відбуваються постійно;

— в сільському господарстві період виробництва не збігається з робочим періодом, що зумовлює нерівномірну зайнятість трудових ресурсів протягом року (сезонність) і є однією з причин неповної їх зайнятості, особливо в рослинництві. Сезонність виробництва не лише зумовлює використання певних форм кооперації і розподілу праці на підприємствах, але й призводить до негативних економічних і соціальних наслідків: значне невикористання робочої сили спричиняє зниження рівня оплати праці постійних працівників, що є одним з головних чинників плінності кадрів; підприємства недоодержують значні обсяги продукції; виникають труднощі, пов'язані з наймом тимчасових працівників;

— сільськогосподарське виробництво просторово розосереджене на великій земельній території, що вимагає додаткових трудових і матеріальних витрат;

— праця в сільському господарстві досить складна і не дає гарантій в одержанні очікуваних результатів, які значною мірою залежать від природно-кліматичних і соціально-економічних умов, а також територіального розміщення підприємств;

Також варто враховувати не менш важливі особливості, які пов'язані з технологією і умовами виробництва, рівнем технічної оснащеності та економічною необхідністю ведення особистого селянського господарства працівниками сільськогосподарських підприємств.

Зайнятість в особистому селянському господарстві фактично дає змогу виживати певній частині сільського населення, але не забезпечує належної ефективності виробництва, запровадження сучасних технологій, не вимагає високої

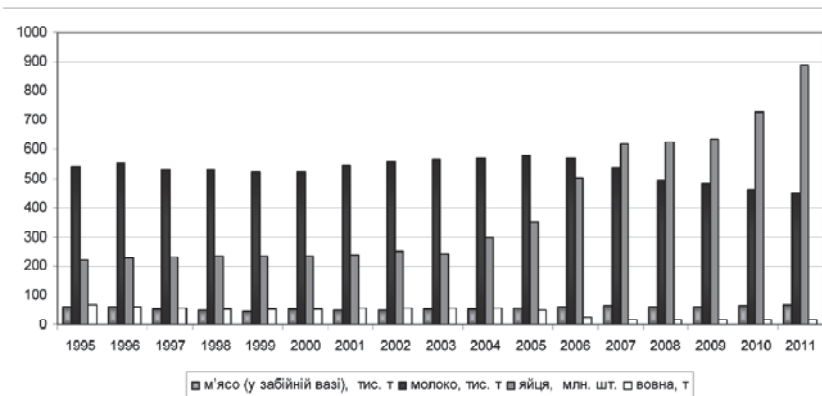

Рис. 2. Виробництво основних видів продукції тваринництва в Івано-Франківській області

кваліфікації робочої сили. Необхідно зміцнювати існуючі особисті селянські господарства і формувати оптимальне середовище для поступової трансформації їх у більш ефективні агроформування (фермерські, кооперативні тощо).

Одним з факторів покращення використання трудових ресурсів у сільському господарстві є розвиток агропромислової форми виробництва шляхом формування кооперативного ведення господарства. Дослідженнями науковців встановлено, що в сільськогосподарських підприємствах, де діяльність здійснюється за схемою: виробництво — переробка — зберігання — торгівля — послуги — підсобні промисли, навіть за умов неврегульованості цінних паритетів для сільськогосподарського виробника, вона є прибутковою. На даний час триває виконання "Програми підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів у Івано-Франківській області на період до 2015 року". Для виконання завдань програми в проекті обласного бюджету на 2013 рік планують виділити 800 тис. грн.

Інтегроване агропромислове виробництво сприяє комплексному багатопрофільному розвитку села, створенню нових робочих місць і підвищенню рівня життя сільського населення.

Зниження сезонності та підвищення рівномірності зайнятості селян за місяцями протягом року має важливе економічне і соціальне значення. Сезонність праці знижує її продуктивність та оплату, що стримує підвищення життєвого рівня селян, підвищує інтенсивність міграції сільського населення до міст і загострює проблему трудозабезпеченості сільського господарства.

Тому поєднання аграрного виробництва з промисловою переробкою сільськогосподарської продукції, розвиток різних промислів сприятиме створенню додаткових робочих місць, активному залученню молоді в сільське господарство та ефективній зайнятості селян у період міжсезонного виробництва. Важливим

джерелом поглинання надлишків робочої сили і формування ефективного використання трудових ресурсів села залишається розвиток малого сільськогосподарського підприємництва.

На даний час виконується "Комплексна програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005—2010 рр. та на період до 2015 року", що передбачає нормативно-правове регулювання, організаційно-економічні та соціально-демографічні аспекти розвитку. Значна увага приділяється забезпеченню професійної підготовки та перепідготовки селян з урахуванням вимог ринку, організації навчання з метою впровадження нових форм зайнятості, що дасть змогу працівнику аграрної сфери ефективно працювати в нових конкурентоспроможних умовах ведення виробництва. Поліпшення інформованості населення з питань сільськогосподарського виробництва також сприятиме підвищенню ефективності аграрного сектору.

ВИСНОВКИ

Трудові ресурси є основними виробниками та споживачами продукції, тому необхідність вирішення проблем, пов'язаних з їх використанням, має першочергове значення.

Процес скорочення кількості трудових ресурсів повинен компенсуватись їх якістю — здатністю до вищої продуктивності праці. Для розв'язання цієї проблеми необхідно, щоб сучасні технічні засоби і прогресивні технології поєднувалися з відповідними формами організації виробництва і праці, підвищенням кваліфікації кадрів, а також повинне забезпечуватись зростання обсягів виробництва за рахунок інтенсивних факторів.

Ефективніше використання трудового потенціалу, підвищення продуктивності праці кожного працівника, зайнятого в сільському господарстві, на основі використання досягнень науково-технічного прогресу сприятиме постійному збільшенню обсягів виробництва продукції сільського господарства та підвищенню життєвого рівня населення.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств, — 2-ге вид. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
2. Артеменко Ю.В. Перспективи використання трудових ресурсів у зоні радіаційного забруднення / Ю.В. Артеменко // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 136—140.
3. Бражко О.В. Розвиток державної політики щодо регулювання ринку праці та управління трудовими ресурсами / О.В. Бражко // Економіка та держава. — 2010. — № 2. — С. 103—105.

4. Гаврилюк Л.А. Трудові ресурси і соціально-трудові процеси в економічній системі ринку аграрної праці // Зб. наук. праць Уманського державного аграрного університету. — 2009. — № 63. — Ч. 2. — С. 142—149.

5. Замора О.І. Основні тенденції формування і використання трудових ресурсів в аграрних підприємствах / О.І. Замора // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 4. — С. 85—90.

6. Лахтіонова Л.А. Аналіз впливу ефективності використання трудових ресурсів на фінансові результати підприємницької діяльності / Л.А. Лахтіонова, Н.О. Кириченко // Вісник ДДФА. — 2008. — № 1. — С. 22—29.

7. Наумова О. Вдосконалення організації інноваційної діяльності персоналу в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства // Україна: аспекти праці. — 2010. — № 4. — С. 47—51.

8. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2011 рік / Головне управління статистики у Івано-Франківській області. — Івано-Франківськ, 2012. — 534 с.

References:

1. Andreychuk, V.G.(2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpryiemstv* [Economics of agricultural enterprises], 2nd ed, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
2. Artemenko, V. (2009), "Prospects for the use of labor resources in the zone of radioactive pollution", *Ekonomika APK*, vol 10, pp. 136—140.
3. Brazhko, A. (2010), "Development of state policy on labor market and workforce management", *Ekonomika ta derzhava*, vol 2, pp. 103—105.
4. Havryliuk, L.A.(2009), "Human Resources and Labor processes in the economic system of agricultural labor market", *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, vol 63, part 2, pp.142—149.
5. Zamora, O.I.(2009), "Key trends shaping and the use of labor in farms", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol 4, pp. 85—90.
6. Lahtionova, L.(2008), "Impact of labor efficiency on the financial results of business", *Visnyk DDFa*, vol 1, pp. 22—29.
7. Naumov, A. (2010), "Improvement of innovation personnel in the context of improving the competitiveness of the enterprise", *Ukraina: aspekty pratsi*, vol 4, pp.47—51.
8. Department of Statistics in the Ivano-Frankivsk region (2012), *Statystychnyj scho-richnyk Ivano-Frankivs'koi oblasti za 2011 rik* [Statistical Yearbook of the Ivano-Frankivsk region in 2011], Ivano-Frankivsk, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 09.10.2013 р.*